

на початку X ст. розуміли недосконалість методів життя, за якими неможливо було співіснувати з іноземними державами, в яких правове закріплення норм стояло на крок вперед від руських; по-третє – неможливо було докорінно змінити світогляд людей, які жили за певними нормами вже багато віків. Тому з огляду на перший компроміс у вигляді статті договору 911 р., можна починати мову про першопочатки впровадження розуміння потреби формування інституту необхідної оборони.

Щодо статті договору, яка розглядає вбивство («...якщо хто уб'є...нехай умре там, де вчинив вбивство. Якщо ж утече той, хто вчинив убивство, (і) якщо є він імущий, то (ту) частину (майна) його, котра його буде по закону, хай візьме родич убитого...; якщо ж той, що вчинив убивство і втік, є неімущим, хай буде він під судом, поки не знайдеться, і тоді хай умре...» [4, с. 35]), то договір надає прерогативу багатому вбивці перед бідним, але жодних згадок про застосування норм необхідної оборони немає.

Якщо розглянути договір Ігоря з греками 945 р., то аналізуючи норми слід зауважити, що основні статті про вбивство і нанесення побоїв списано з договору 911 р., але статтю про крадіжку перероблено на більш м'якшу стосовно злодія, в якій зовсім зникло формулювання про захист від посягання на майно та про самооборону в ході затримання злочинця – немає і натяків на згадки про необхідну оборону.

Отже, з огляду на вищесказане можна зробити висновок, що першими пам'ятками кримінального права Русі стали договори Русі з Візантією 911 і 945 рр., хоча спеціального визначення поняття необхідної оборони в них не надавалося. В договорі 911 р. прослідковуються першопочатки згадок про оборону – власник майна не має права вбивати злодія на місці за виключенням обставин самооборони, за яких постраждалий вбиває злодія з метою його затримання – це в свою чергу обмежує кровну помсту, являє собою зародження інституту. На жаль, норму переробляють у договорі 945 р. і подальшого розвитку норма про необхідну оборону досягає лише з прийняттям першого кодифікованого зводу законів на Русі.

Джерела та література:

1. Кони А.Ф. О праве необходимой обороны / А.Ф. Кони. - М. : ВЪ Университетской Типографіи (Катковъ и Ко), на Страсткомъ бульвар, 1866. – 112 с.
2. Орехов В. В. Необходимая оборона и иные обстоятельства, исключаяющие преступность деяния / В. В. Орехов. – Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2003. – 217 с.
3. Фельдштейн Г. С. О необходимой обороне и ее отношении к так называемому «правомерному самоуправству» / Г. С. Фельдштейн. – Санкт-Петербург : Типография Правительствующего Сената, 1899. – 53 с.
4. Хрестоматія з історії України / Упоряд. та автор коментарів Уривалкін О. М. – К. : КНТ, 2007. – 520 с.

Віра Отчиченко

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА: ШТРИХИ ДО БІОГРАФІЇ

У статті йдеться про письменницю і громадську діячку Людмилу Старицьку-Черняхівську, творча спадщина якої сприяла піднесенню Українського національного відродження другої половини XIX – початку XX ст.

Ключові слова: письменниця, громадська діяльність, твори.

У другій половині XIX – початку XX ст. активізувався національно-визвольний рух, який увійшов в історію як Українське національне відродження. Важливу роль у ньому відіграли твори письменників, котрі надихали людей на боротьбу за національне визволення і державність. З-поміж них – Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська, для якої головними складниками світогляду було самостійність мислення та щира віра у власні ідеали. Через все її життя і творчість наче червоною ниткою проходить думка про невмирущість ідеалів незалежності України. Її твори пробуджують в свідомості читача любов до свого коріння, надихають на боротьбу за незалежність рідної землі. Л. Старицька-Черняхівська була не тільки письменницею, але й громадською діячкою, котра вирізнялася своєю активністю та енергійністю, спрямованими на захист прав й інтересів українського суспільства.

Особистість Людмили Старицької-Черняхівської вже привертала увагу науковців. Варто згадати праці Я. Мамонтова [3], Л. Баран [1], Ю. Хорунжого [4], М. Євшан [2], І. Чернової [5] та інших. Утім, допоки відсутня комплексна студія, приурочена життю і творчості Л. Старицької-Черняхівської, вивченню її світогляду, громадської діяльності, що свідчить про актуальність і наукову новизну проблеми. Відтак, спираючись на наявну тематичну літературу, твори і листи письменниці, спогади її сучасників, ставимо за мету проаналізувати життєвий шлях і громадську діяльність Людмили Старицької-Черняхівської.

Майбутня письменниця народилася в Києві, в старовинній козацько-дворянській родині 29 серпня 186 р. Батько – український літератор і діяч Михайло Петрович Старицький, мати – Софія Віталіївна (в дівоцтві Лисенко, рідна сестра М. Лисенка) [2, с. 127]. Л. Старицька-Черняхівська здобула освіту у приватній київській гімназії В. Ващенко-Захарченко. Протягом 1888-1893 рр. брала активну участь у роботі літературного гуртка «Плеяда».

Перша чверть XX ст. стала для літераторки періодом найвищого творчого піднесення. У цей час вона написала п'єси «Гетьман Дорошенко», «Останній сніп», «Декабристи», «Червоний півень», «Тихий вечір», повість «Діамантовий перстень», драми «Милость Божа», «Крила», «Іван Мазепа» та багато інших. Водночас, виявилася насиченою і громадська діяльність. Під час революційних подій 1905-1907 рр. Л. Старицька-Черняхівська брала участь у мітингах та демонстраціях, засіданнях політичних гуртків, пізніше увійшла до Української демократично-радикальної партії, потім – Товариства українських поступовців [3, с. 4].

У роки Першої світової війни Людмила Михайлівна працювала у товаристві допомоги біженцям «Юг России», сестрою милосердя у шпиталі, організує дитячі притулки для сиріт. У листопаді 1916 р. їздила в Сибір і Поволжя, де розшукувала висланих галичан та допомагала їм матеріально.

Із моменту створення Центральної Ради Л. Старицька-Черняхівська стала її членом, а в квітні 1917 р. увійшла до Малої Ради. Людмила Михайлівна брала найактивнішу участь у створенні українських установ, підготовці та написанні-постанов, розпоряджень, відозв Центральної Ради, проголошенні її перших універсалів. У травні 1917 р. вона стояла біля витоків Товариства (комітету) «Український національний театр», входила до його президії. За доби Української держави П. Скоропадського очолювала Український клуб, а в період Директорії стала співзасновницею й заступником голови Національної ради українських жінок у Кам'янці-Подільському.

Зі встановленням радянської влади Л. Старицька-Черняхівська перебивалася випадковими заробітками, працюючи ткалею на трикотажній фабриці. Однак, багато сил та енергії віддавала театральній справі: зорганізувала нові трупи, очолила драматичну секцію Дніпросоюзу, займалася

режисурою. Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. письменниця та її рідні зазнають переслідувань. 1929 р. Людмилу Михайлівну та її чоловіка Олександра Григоровича заарештували, звинувативши у приналежності до «Спілки визволення України». Подружжя відправили до Харкова, де під час слідства (майже півроку) вони сиділи в камерах ізолятора ДПУ на Холодній горі. Суд визначив їм п'ятирічне ув'язнення з наступним засланням. У червні 1930-го, певно, зважаючи на похилий вік підсудних, вирок замінили на умовний [1, с.100].

Родина повернулася до Києва. У зв'язку з арештом Л. Старицька-Черняхівська не могла продовжити письменницьку діяльність, мусила три роки підробляти на швейній фабриці. Наприкінці 30-х років з новою силою закрутилася репресивна машина. 1938 р. арештували й розстріляли єдину доньку Черняхівських – Вероніку; від такого горя помер чоловік Людмили Михайлівни. Самотня і згорьована жінка, проте, продовжувала викликати страх у каральних органів. 20 липня 1941 р., коли під стінами Києва стояли німці, співробітники НКВС провели обшук у квартирі Л. Старицької-Черняхівської, забрали паспорт, теку з листуванням, а «неблагонадійних» господинь (Людмилу Михайлівну та її сестру Оксану) заарештували. Вони були вивезені до Харкова, звинувачені в «антирадянській діяльності».

Письменниця зберігала гідність і твердість духу до вироку, переконливо оскаржувала недолугі, грубі обвинувачення, чітко висловила свої погляди на засади державного ладу України: «Моє ставлення до радянської влади. Я вважаю його лояльним, тому що нічим ніде не порушила законів нашої республіки, виконую всі її приписи і постанови. Але я не зрікаюсь того, що деякі принципи політики радвлади не відповідають моєму ідеалові: всенародне представництво, воля слова, воля совісті. Я не погоджуюсь з правом диктатури пролетаріату, панування одного класу над другим; я не визнаю смертної кари ні в жодному випадкові державного життя; я одстоюю завжди волю слова, право кожного висловлювати свої думки, незалежно від того, до якої партії він належить; я визнаю недоторкальне право совісті кожного громадянина, право кожного визнавати або не визнавати релігію і не визнаю боротьби з релігією примусовими засобами. Я визнаю право власності, бо без права власності не уявляю собі зросту енергії людського життя. Це є мої думки. Я певна того, що той стан, в якому ми зараз перебуваємо, тільки переходовий і що всі ті принципи, що я вгорі зазначила, стануть у нашій країні підвалиною життя. Соціалізм тільки тоді уявляє з себе вартість, коли він забезпечує щастя й волю всім громадянам, а не одній групі, не одному класові...» [1, с. 17].

Арештантку визнали винною, засудили й відправили у товарному вагоні у глиб Росії [21, с. 6]. По дорозі 73-річна письменниця, як згадував «пасажи́р» того ж потяга, лікар О. І. Вилегжанин, не витримала наруги і померла [3, с. 6]. Конвоїри викинули тіло у степ, по ходу руху потяга. Де її могила – невідомо.

Тоталітарна система була послідовною у своєму намірі винищити всіх, хто спроможний зберігати незалежний погляд на драматичні обставини радянського буття. Л. Старицька-Черняхівська не схвалила Жовтневий переворот, не могла сприйняти «червоного терору», насильницьких методів утвердження диктатури пролетаріату, зневажливого ставлення до старшого покоління української інтелігенції, звинувачень у контрреволюційності національно свідомих українців, командної системи управління літературно-мистецьким процесом, декретивного введення пріоритету комуністичних ідей і підкорення їм індивідуальної свідомості.

11 серпня 1989 р. пленум Верховного суду УРСР скасував вирок щодо Л. Старицької-Черняхівської за відсутністю складу злочину.

Джерела та література:

1. Баран Л. Людмила Старицька-Черняхівська і український фольклор / Л. Баран // Народна творчість та етнографія. – 1997. – №2–3. – С. 25.
2. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика / М. Євшан. – К. : Основа, 1998. – 288 с.
3. Мамонтов Я. Українська драматургія передреволюційної доби (1900–1917) / Я. Мамонтов // Червоний шлях. – 1926. – №11–12. – С. 199.
4. Хорунжий Ю. Репресоване «Відродження» / Ю. Хорунжий // Три колонки з продовженням. – 1993. – № 9, 16, 23, 30 вересня; Його ж. Ніщо не гине в світі / Ю. Хорунжий // Літературна Україна. – 1993. – № 36, 37, 38, 39.; Його ж: Творення без вихвалання (До 125-річчя з дня народження Л. Старицької-Черняхівської) / Ю. Хорунжий // Урядовий кур'єр. – 1993. – № 130.
5. Чернова І. Еволюція проблематики і поетики у драматургії Людмили Старицької-Черняхівської: Автореферат дисертації ... кандидата філологічних наук / І. Чернова. – К., 2002. – 18 с.

Марина Помогайбо

БЛАГОДІЙНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ Н. А. ТЕРЕЩЕНКА

У статті аналізується діяльність відомого глухівського підприємця та мецената Ніколи Артемовича Терещенка та його значення для розвитку українського суспільства.

Ключові слова: Нікола Терещенко, Артемій Терещенко, Трьох-Анастасіївська церква у Глухові.

Нікола Артемович Терещенко (1819–1903) – відомий глухівський підприємець, меценат і благодійник. Деякі аспекти його благодійницької діяльності знайшли відображення у працях О. Доніка [2], В. Ковалинського [4], М. Слабошпицького [6]. Втім, комплексне дослідження даної проблеми в історичній літературі відсутнє. У даній статті зроблено спробу висвітлити саме цю проблему.

Нікола був старшим сином Артемія Яковича Терещенка. Він народився 14 жовтня 1819 р. Його батьку на той час ледве виповнилося 25 років і він ще не мав можливості допомогти своєму синові отримати престижну освіту. Сам Артемій Якович був першим підприємцем з родини Терещенків. Свою діяльність він розпочав з дрібної торгівлі. Пізніше відкрив свою справу. Під час Кримської війни (1853–1856) А. Я. Терещенко на постачанні лісу і хліба для армії заробив значний капітал, який пізніше вклав у цукрову промисловість, що надзвичайно швидко розвивалася. На власні кошти він після 1861 р. починає скуповувати або брати в оренду у поміщиків, що розорилися, невеликі заводи і модернізувати застарілі запущені виробництва, землі для вирощування цукрового буряка і будівництва нових цукрових заводів і млинів. Пізніше все це переходить у власність його синів, в тому числі і до Ніколи.

Нікола закінчив тільки Глухівське міське училище, але неабиякі здібності і гострий розум допомогли йому усунути прогалини провінційного освіти. Ще юнаком він розпочав самостійну торгівлю хлібом і повів її з надзвичайним вмінням. Пропонуючи послуги по закупівлі зерна, він познайомився з багатьма місцевими поміщиками, увійшов у довіру й уклав угоди з великим зиском для себе. Молодий купець завжди бездоганно виконував умови договорів, завдяки чому часто отримував товар у борг. Дуже швидко Нікола Артемович став у Глухові головним скупником хліба та головним продавцем солі та риби, що їх з Криму доставляли споряджені ним чумацькі валки. Існувала